

УДК 316.6: 316.728

Соціальні та психологічні аспекти дослідження стилю життя

Яновська Ю.Е.

У статті проаналізовано соціальний і психологічний аспекти до визначення поняття «стиль життя». Показано, що з часом і змінами в суспільстві міняються і життя людей, і їх уподобання в різних сферах життєдіяльності. Продемонстрована багатогранність самого поняття «стиль життя», а також множинність підходів до його вивчення. Описані наявні теорії стилів життя і методів їх вивчення, зроблений акцент на тому, що розуміння стилю життя обумовлене тією теорією, яка вибирається як точка відліку.

Ключові слова: стиль життя, клас, соціальна група

В статье проанализированы социальный и психологический аспекты изучения понятия «стиль жизни». Показано, что с течением времени и изменениями в обществе меняются и жизнь людей, и их предпочтения в различных сферах жизнедеятельности. Продемонстрирована многогранность самого понятия «стиль жизни», а также множественность подходов к его изучению. Описаны имеющиеся теории стилей жизни и методов их изучения, сделан акцент на том, что понимание стиля жизни обусловлено той теорией, которая выбирается в качестве точки отсчёта.

Ключевые слова: стиль жизни, класс, социальная группа

Ianovska I.E. Social and psychological aspects of research of lifestyle

The present article analyses social and psychological perspective to the studying the concept of «lifestyle». It is shown that in the course of time and society changes life of people and their preferences in different spheres, also change. Multy-side nature of concept «lifestyle», and also multipls are shown in this study. The present theories of lifestyles and methods of their studing are described, it is noted that understanding of lifestyle is conditioned by the theory which is chosen as a point of counting out.

Keywords: lifestyle, class, task force

Проблема стилю життя викликає дослідницький інтерес у зв'язку із соціальною ситуацією трансформаційного періоду, що вимагає від сучасної людини формування індивідуального способу поведінки, необхідності усвідомлення власного стилю життя. Також її актуальність пов'язана з виникненням нових соціальних груп, які істотно відрізняються за стилем та способом життя. Вивчення стильових характеристик цих груп дозволить визначити вектори суспільних трансформацій в Україні та зрозуміти особливості формування стилю життя сучасної людини.

Мета статті: систематизація основних теоретичних підходів щодо визначення поняття «стилю життя» та його основних елементів с точки зору різноманітних концепцій.

Категорія «стилю життя» є поняттям міждисциплінарним та досліджується в філософії, психології, соціології, літературі, мистецтвознавстві, біології. Класичні дослідження впливу соціокультурних факторів на процес стилетворення пов'язані з іменами Г.Зіммеля, Р. Бертонна, М.Вебера, Р. Ланга, Г. Маркузе, Г. Гейта, Т. Веблена, В. Уорнера і О. Тоффлера та продовжуються сучасними вченими . П.Бурдьє, М. Томлінсоном, Б. Лаїром, Ф. Куланжоном, Н. Ерпіном, Д. Вержером, Дж. Голдтропом, А. Фіратом А. Венкатешом та ін.

Поняття «стилю життя» у науковий обіг вводить М.Вебер, який розглядає стиль як критерій соціальної стратифікації, чинник, що інтегрує певну соціальну групу й водночас перешкоджає переходу особи із однієї групи в іншу [2]. За М.Вебером, стиль життя відображається у статусних групах завдяки різній системі споживання благ, виражених в способі життя. По відношенню до статусної групи стиль життя виступає і як системоутворююча категорія, і як символ приналежності до неї [2]. «Стилізація» життя полягає в наборі певних символів, які створюють статусну групу та виступає як 1) системоутворюючий початок; 2) символ приналежності до групи і ідентифікації; 3) елемент, що забезпечує стабільність групи протягом певного часу; 4) як чинник відділення від інших груп.

Теоретичні ідеї М.Вебера розвиваються у багаточисельних емпіричних дослідженнях зарубіжних вчених: Е.Енгеля, М. Хальбвакса, П.Лазарсфельда, Є.Катца, Л.Болтанськи, Дж. Пассерона та ін. Ними було визначено стилі життя певних соціальних груп (наприклад, міських жителів або жителів передмість) та було показано, що стиль життя визначається як демографічними та економічними параметрами, так і психологічними характеристиками, в тому числі інтересами та певними моральними цінностями.

Новий етап дослідження стилю життя розпочинається з роботи П.Бурдьє [15], де була запропонована концепція стилів життя та парадигма соціальних полів, які розширювали контекст соціальної стратифікації. Згідно його концепції, «стиль життя» – це структурована система позицій соціального простору, що займає індивід, який належить до певної групи, а також його уявлення про ці об'єктивно займані позиції. Самі ж позиції визначаються видами діяльності і речами, що використовуються особою [1, 16]. В стиль життя включаються найрізноманітніші сфери життєдіяльності людини: це споживання і дозвілля, праця і доходи, здоров'я, участь в політиці і релігії, і ін. В подальших дослідженнях П. Бурдьє було показано, що система умов життя різних класів породжує відмінності в габітусі, а вони, у свою чергу, - в стилях життя [40]. Роботи П. Бурдьє поклали початок цілої низки сучасних західних емпіричних досліджень стилю життя.

Так, один з послідовників підходу П. Бурдьє, британський дослідник М. Томлінсон приходить до висновку, що для англійського суспільства детермінантами стилю життя є поняття «соціального класу», «професійної групи» і «статі». На базі обраних змінних автору вдалося виділити чотири

основні стилі життя: здоровий, помірний, нездоровий і активний. Найбільш нездоровий стиль життя (вживання спиртного, куріння та відвідування публічних будинків) характерний для соціальних груп, що знаходяться внизу ієрархічного розподілу [36].

Відомим послідовником і одночасно критиком П. Бурдьє є французький вчений Б. Лаір. За його думкою, нестійкі за своєю природою стилі життя являють собою різні моделі самоідентифікації, які люди обирають не в прямій залежності від їх класових, статевих, вікових чи етнічних характеристик. Вкрай важливою в критиці Бурдьє є й ідея Б. Лаіра про те, що габітус, будучи головною детермінантою стилю життя, припускає різний досвід соціалізації індивіда, і саме цей досвід робить людей і їхні смаки багатогранними, що не зводиться тільки до класових переваг [29]. Продовжуючи цю ідею Б.Лаір вивчає культурні уподобання та соціальні особливості становлення особистості, адже приналежність людини до того чи іншого класу не дає можливості для автоматичного визначення його смаків і цінностей, для формування яких існує безліч умов і передумов. Дослідник визнає необхідність у зміні погляду на культурну сферу, стверджуючи, що «кордон між легітимною культурою і нелегітимною, тобто субкультурою, пролягає не тільки між різними соціальними класами, а й між культурними уподобаннями у людей з одного класу» [30]. Він вважає, що вивчення відмінностей культурних уподобань людей передбачає, з одного боку, індивідуальний аналіз (особистісні пристрасті і уподобання індивідів, їх попередній культурний досвід і т. п.), а з іншого - вивчення суспільних змін, що викликали трансформації уподобань.

Французький дослідник Ф. Куланжон відмічає тенденцію щодо збільшення витрат на культурне дозвілля жителів Франції і в цілому Європи, в чому, на його думку, відбиваються соціальні зміни в стилях життя людей і в загальній моделі самоідентифікації населення Європи [18]. Він зауважує, що культурне життя населення становить інтерес не тільки для культурологів, але є значущим аспектом соціальної стратифікації, соціальної нерівності та соціальних зв'язків у суспільстві та визнає, що роботи П. Бурдьє послужили сполучною ланкою між складовими поняття «стиль життя» і змінними соціального статусу [18].

Н. Ерпін і Д. Вержер проаналізували стилі життя у Франції протягом півстоліття [26]. Вони відзначили значні зміни, що відбулися в суспільстві протягом цього часу, показали неоднозначний і не завжди позитивний ефект трансформаційних змін, що сильно вплинули на стилі життя, - виникнення Інтернету, розвиток автомобільної індустрії та інше. Вченими підкреслюється, що притаманні французькому суспільству консьюмеристські цінності змінюють поведінку людей, ставлять під загрозу традиції і виявляються причиною поступового зникнення культури і національної ідентичності [26].

В дослідженнях Дж. Голдтропа і його колег також звертається увага на взаємозв'язок позиції в соціальній структурі і стилю життя. Показано, що багато людей не беруть участі в культурному житті, незважаючи на високий рівень економічного добробуту і соціального статусу. Проте в цілому статусні і дохідні характеристики людей і їх уподобання в сфері культури і дозвілля, відвідування різних місць виявилися взаємопов'язаними [23].

Серед російських робіт, що виявляють тісний взаємозв'язок соціального класу і стилю життя, можна відзначити дослідження групи російських вчених проведене під керівництвом Т. Малєвої на початку 2000-х рр. Було проаналізовано особливості стилю життя середнього класу в Росії. Зокрема, були виявлені відмінності між середнім класом та іншими соціальними групами в Росії за характеристиками матеріальної, трудової, фінансової та політичної сфер життєдіяльності.

Сучасні соціальні дослідження стилю життя трансформуються під впливом концепції постмодерну. Відмінною особливістю постмодерністського суспільства є той факт, що соціальна стратифікація стає більш фрагментованою і складною, втрачає так звану класовість. Таким чином, стає можливим виділити соціальні групи на підставі різних характеристик, а не тільки тих, які конвенціонально вважаються класоутворюючими [8].

Епоха постмодерну сильно змінила соціальні структури суспільства і їх взаємозв'язок із відповідним стилем життя. Для багатьох психологів, соціологів, антропологів, літературознавців і культурологів головна визначальна межа епохи постмодерну — особлива роль споживання [14].

Характерними рисами стилю життя в суспільстві постмодерну є суперечність, непослідовність, несполучуваність його елементів і їх парадоксальність. Постмодерністські теорії вказують на те, що світ занадто складний, щоб його спрощувати при аналізі, як це роблять раціоналістичні класичні теорії модерну: будь-який погляд на світ обмежений самою точкою відліку.

Перехід до суспільства споживання, характерною ознакою якого є зростання місця і ролі споживання, призводить до того, що на зміну старим соціальним класам приходять так звані співтовариства споживання, що порушує класичні уявлення про взаємозв'язок між соціальною стратифікацією і стилем життя, він набуває фрагментарного, мозаїчного характеру [17].

Таким чином, суспільство постмодерну (починаючи приблизно з останньої чверті ХХ століття) є зміщенням культур, що суперечать одна одній, стилів життя різних шарів суспільства, представники яких прагнуть виділитися і створити власну соціальну ідентичність.

Э. Гидденс вважає, що епоха постмодерну потребує від сучасної людини переходу до розробки її власної життєвої політики, в основі якої лежить етична домінанта (людина вибудовує свій стиль відповідно до своїх особистісних моральних принципів) [22].

На думку А. Фірата і А. Венкатеша, основна суть постмодерну як стилю життя відбивається п'ятьма термінами: гіперреальність, фрагментація, інверсія виробництва і споживання, децентрований суб'єкт і сусідство протилежностей [19].

У багатьох емпіричних дослідженнях ХХ-ХХІ століття наголошується, що зв'язок соціальної стратифікації із стилем життя не є однозначним, як він був описаний П. Бурдьє. У роботі К. Грінюна і Ж. Пассерона показано, що автономія і сегментованість естетичних і духовних уподобань соціально нижчих класів потребує детального аналізу [24].

Як відзначає Д. Харві, найбільш сильна критика поглядів Бурдьє пов'язана з появою постмодерністської теорії суспільного розвитку, яка розглядає стилі життя як єдину у своєму роді реальність, як елементи процесу самоідентифікації і віддзеркалення різноманітних культурних меседжей [25]. Згідно концепції Е. Гидденса, стиль життя сам по собі є синонімом самоідентифікації людей незалежно від критеріїв соціального класу, багатства або культурного капіталу [22].

Соціологічні, культурологічні, літературознавчі дослідження знайшли своє продовження та трансформувалися в низку психологічних теорій. Перш за все, це - концепція стилю А.Адлера, формування якої було пов'язано з уявленнями вченого щодо соціальних інтересів. Соціальний інтерес за А.Адлером – це мимовільний імпульс індивіда, що проявляється в бажанні бути поряд з іншими людьми, адаптуватись до соціуму. Проте, це не завжди можливо, адже недосконалість людської природи та загроза з боку соціального оточення потребує формувати захисні та компенсаторні стратегії. Таким чином стиль індивіда формується у перші 3-5 років життя, під впливом якостей організму та умов виховання та підтримується людиною протягом подальшого життя. Для А.Адлера стиль життя пов'язаний з процесом соціалізації, виступає характеристикою ієрархії життєвих цілей та засобів їх досягнення і є базовою особистісною структурою [11].

Г. Олпорт визначав стиль як характеристику системи операцій, до якої схильна особистість, в силу своїх індивідуальних якостей [12]. В своїх дослідженнях особистісних рис він стверджував, що поведінка людини відносно стабільна протягом часу та в різноманітних ситуаціях. Риси особистості ініціюють та вибудовують різні види поведінки, що є еквівалентними в своїх проявах даній рисі. Ця концепція еквівалентності стимулу та реакцій, об'єднаннях та опосередкованих рисою і визначає стиль життя людини. Риси особистості як складові «особистісної структури» забезпечують схожість відповідей на численні стимули та надають значну стійкість поведінці, обумовлюючи стильові прояви людини.

Розвиток психологічної традиції дослідження стилю ми бачимо в багаточисельних теоретичних та емпіричних дослідженнях зарубіжних та вітчизняних авторів, що продовжуються і на цей час. По-перше це – дослідження стилю в контексті вивчення особливостей переробки інформації людиною. Ідея о наявності стійкої різниці в засобах сприйняття та мислення була сформульована Дж. Клейном [28], а Р. Гарднер запропонував термін «когнітивний стиль» [21]. В дослідженнях Генрі Уіткіна [37] показано, що когнітивний стиль є стабільною індивідуальною характеристикою засобів взаємодії людини з інформаційним полем та відображує різні аспекти функціонування пізнавальної сфери людини. В емпіричних дослідженнях Уіткіна, Кагана, Гарднера, Бьєрі та ін. вивчалися такі характеристики когнітивного стилю як залежність-незалежність [38], імпульсивність-рефлексивність [27], аналітичність-синтетичність [21], когнітивні складність-простота [13]. Поширення когнітивної інтерпретації на все різноманіття стильових проявів людини дещо спрощувало поняття стиль життя, адже в цих дослідженнях вивчалась специфіка функціонування лише пізнавальних процесів людини.

Дослідження закономірностей психологічної природи феномену стилю як параметрів поведінки і діяльності пов'язано з іменами А. Томаса, С. Чеса, Р. Лазаруса, С. Фолкмана, В. Мерліна та Є. Климова. Вітчизняними дослідниками В.С. Мерліним та Є.О. Клімовим була розроблена концепція індивідуального стилю діяльності, який є системою засобів оптимального здійснення діяльності, що обумовлена типологічними особливостями нервової системи. Ними було виділено два основних компонента стилю: психологічний та психофізіологічний. В емпіричних дослідженнях Є.О.Клімова показано, що основою стильових характеристик діяльності є такі якості нервової системи, як інертність та рухливість, що співвіднесені з орієнтовно-виконавчими та контрольними фазами дій [3]. В подальших дослідженнях Є.О. Клімова показано, що індивідуальний стиль діяльності визначається не тільки природними особливостями, а й інтегральним ефектом взаємодії людини з природним та соціальним середовищем [4].

Л.Я. Дорфман запропонував поняття індивідуального емоційного стилю, що є окремим випадком індивідуального стилю діяльності, а саме - діяльністю переживання. Також він вводить нове поняття «самодіяльність», в якій інтегральна індивідуальність, будучи об'єктом і предметом своєї діяльності, у собі ж черпає цілі, що додають діяльності особливий характер.

О.В. Лібін досліджував стильову сферу, як особливе психологічне утворення в структурі індивідуальності, що має свої специфічні функції та реалізується в двох аспектах: внутрішньому - через систему спряженості індивідуально-психологічних параметрів, і зовнішньому, в формі різних типів взаємодії індивідуума з оточуючим світом. У його концепції стиль виступає, з одного боку, у вигляді механізму сполучення, опосередкування різнорівневих параметрів різних психологічних утворень (темпераменту, інтелекту, характеру і т.п.), а з іншої - утворює стійкий патерн індивідуально-типологічних властивостей, що реалізуються в системі способів організації суб'єктом своєї поведінки і діяльності. Інтегральними вимірами стилю людини є чотири метاپараметра: «інтенсивність – помірність» взаємодії суб'єкта з середовищем, що характеризує готовність до енергозатрат по освоєнню і перетворенню навколишньої дійсності; «стійкість – мінливість» - зв'язані з часовим сполученням суб'єкта і середовища, «широта - вузькість» - міра складності в структурі внутрішніх і зовнішніх зв'язків стильових компонентів, «включеність – відстороненість» суб'єкта при взаємодії з середовищем

як прояв дистантності між ними [6].

В роботі вітчизняного вченого Ю.М. Швалба зміст поняття «стиль життя» розкривається з урахуванням трансформаційних змін у суспільстві, що призводить до появи нових соціальних груп, які відрізняються за своїми стильовими характеристиками. Стиль життя пов'язаний зі ставленням людини до змін та їх суб'єктивним сприйняттям. Конкретний тип ставлення визначається складною системою мотивів, що, як правило, важко усвідомлюються самими людьми і тому аналізуються за сукупними параметрами, які в суб'єктивному просторі особистості виступають як чинники, котрі визначають ставлення до того, що відбувається. Зміни в способі та стилі життя людей можуть бути викликані дією як об'єктивних, так і суб'єктивних факторів. Цілісний психологічний простір способу життя, який на емпіричному рівні може фіксуватися як сукупність життєвих стилів описується чотирма відносно автономними, хоча й взаємопов'язаними векторами: вектор соціальних можливостей реалізації цінностей і досягнення значущих цілей (сфера суб'єктивної свободи); вектор психологічної відповідальності; вектор соціально-психологічної захищеності; вектор вимушеності. Сукупний простір, що описується даними векторами представляє вісім типів взаємодоповнюючих стилів життя, що пов'язані у реальному житті соціуму [10].

В результаті проведеного аналізу літературних джерел можна зробити наступні висновки.

Дослідження поняття стилю життя, що визначає особливості способів взаємодії людей зі світом та друг другом, стає вельми актуальним в трансформаційний період розвитку суспільства. В багаточисельних теоретичних та емпіричних дослідженнях виокремлюються соціальна та психологічна складові, що обумовлюють процес стилетворення, відзначається його першорядне значення для оцінки стану суспільства, оскільки поняття стиль життя виражає специфіку входження індивідуального у соціальне, суспільне.

Було визначено зміни уявлення щодо співвідношення соціальних структур та стилю: від розуміння стилю як характеристики певної соціальної групи, по відношенню до якої стиль є системоутворюючим початком, символом приналежності до групи, елементом, що забезпечує стабільність групи та її відділення від інших груп до уявлення щодо порушення взаємозв'язку між соціальною стратифікацією і стилем життя, який набуває фрагментарного, суперечливого та парадоксального характеру.

Теоретичні та емпіричні психологічні дослідження «стилю життя» розвиваються від виокремлення координат дослідження стилю (особистісної, когнітивної, діяльній) до створення інтегративної теорії стилю як особливого психологічного утворення в структурі індивідуальності, що реалізується у внутрішньому та зовнішньому аспектах життєвих процесів.

Перспективою подальших досліджень може бути визначення особливостей життєвого стилю нових соціальних груп українського суспільства, створення типології життєвих стилів.

Literatura

1. Burdie P. *Struktura, gabitus, praktika.* / P.Burdie// *Zhurnal sociologii i socialnoj antropologii.*-1998. - Tom 1.- № 2.
2. Veber M. *Osnovni ponyatiya stratifikacii*/ M. Veber // *Sociologicheskie isledovaniya.* 1994, № 5.
3. Klimov E.A. *Individualnyj stil deyatelnosti v zavisimosti ot tipologicheskix svojstv nervnoj sistemy. K psixologicheskim osnovam nauchnoj organizacii truda, ucheniya, sporta.* / E.A. Klimov.— Kazan: *Izd-e Kaz. un-ta.*-1969.- 470 s.
4. Klimov E.A. *psixologiya professionala* / E.A. Klimov. — M.: *Izd-vo «Insti-tut prakticheskoy psixologii»*, Voronezh: NPO «Modek», 1996. — 400 s.
5. Koval A.V. *Kategoriya «stil zhittya» ta її sociokulturna eksplikaciya: Avtoref. dis... kand. filosof. nauk: 09.00.03* / A.V. Koval.- APN Ukraini. In-t vishh. osviti. — Kiiv, 2002. — 19 s.
6. Libin A.V. *Differencialnaya psixologiya: na peresechenii evropejskix, rossijskix i amerikanskix tradicij* / A.V. Libin.- M.:Smysl.- 1999.-532s.
7. *Psixologiya individualnyx razlichij. Teksty* / [pod red. Yu.B. Gippenrejter, V.Ya. Romanova]/ pod red. Yu.B. Gippenrejter, V.Ya. Romanova/- M.: *Izd-vo MGU*, 1982. s. 74-77
8. Roshhina Ya. M. *Sociologiya potrebleniya.* / Ya. M. Roshhina. - M.: *Izd. dom GU VHE.*- 2007.- 542s.
9. Chmil I.L.B. *Psixologichni osoblivosti stilyu zhittya studentskoї molodi: Avtoreferat dis. Xarkivskogo nacionalnogo universitetu im. V.N. Karazina./* L.B. Chmil— X: 2010.- 20s.
10. Shvalb Yu.M. *Psixologichni kriteriї viznachennya stilyu zhittya* / Yu.M. Shvalb/ – *Politichnij menedzhment.* - №4-5. - 2002.-s.68-74.
11. Adler A. *Understanding Human Nature*, New York, 1927.
12. Allport G.W. *Personality: a Psychological Interpretation*, New York: Holt, 1937.
13. Bieri J. *Cognitive complexity- simplicity and predictive behavior*// *Journal of Abnormal Psychology and Social Psychology*, v 51, 1955, pp.263-268.
14. Bocoock R. 1993. *Consumption.* London: Routledge.
15. Bourdieu P. 1979. *La distinction. Critique sociale du jugement.* Paris: Les Éditions de Minuit.
16. Bourdieu P., Passeron J. C. 1964. *Les Heritiers. Les etudiantes et la culture.* Paris: Les Éditions de Minuit
17. Coulangeon P. 2005. *Sociologie des pratiques culturelles.* Paris: La Decouverte
18. Boorstin D. J. 1974. *Consumption Communities.* In: Boorstin D. J. *The Americans: The*

- Democratic Experience New York: Vintage Books, Pt. II; 89–164.
18. Coulangeon P. 2005. Sociologie des pratiques culturelles. Paris: La Decouverte.
 19. Firat A. F., Venkatesh A. 1991. Liberatory Postmodernism and the Reenchantment of Consumption. *Journal of Consumer Research*. 22 (3): 67–239.
 20. Gardner R.W. Cognitive style in categorizing behavior// *Journal of Personality*, v 22, 1953, pp. 214-233
 21. Gardner R.W. Differentiation and abstraction in concept formation// Schoen R.A. (Ed). *Psychological Monographs*, v 76, 1962
 22. Giddens A. 1991. *Modernity and Self-Identity: Self and Society in the Late Modern Age*. Stanford, CA: Stanford
 23. Goldthorpe J., Wing Chan T. 2007. The Social Stratification of Cultural Consumption: Some Policy Implications of a Research Project. *Cultural Trends*. 16 (4). 373–383.
 24. Grignon C., Passeron J.-C. 1989. *Le savant et le populaire. Miserabilisme et populisme en sociologie et en*
 25. Harvey D. 1989. *The Condition of Postmodernity: An Enquiry into the Origins of Cultural Change*. Oxford, UK; Cambridge, MA: Basil Blackwell
 26. Herpin N., Verger D. 2008. *Consommation et modes de vie en France*. Paris: La Découverte, coll. «GrandsRepères»
 27. Kagan J. Reflection-impulsivity: The generality and dynamics of conceptual tempo// *Journal of Abnormal Psychology*, v71, 1966, pp. 123-129.
 28. Klein G. S. The personal work through perception// R.R. Blake, G.N. Ramsey (Eds.)
 29. Lahire B. 1998. *L'homme pluriel. Les resorts de l'action*. Paris: Nathan.]
 30. Lahire B. 2004. *La culture des individus. Dissonances culturelles et distinction de soi*. Paris: La Découverte literature. Paris: Gallimand; Seuil.
 31. Mirowski, Stefan *Styl życia / Stefan Mirowski*. Warszawa : Harcerskie Biuro Wydawnicze Horyzonty, 1997. 115s
 32. Royce J., Powell A. *Theory of personality and individual differences: factors, systems and process*. Prentice Hall, 1983
 33. *Styl życia : koncepcje, propozycje / pod red. Andrzeja Sicińskiego* Warszawa : Państwowe Wydaw. Naukowe, 197s
 34. *Styl życia i zachowania prozdrowotne : wybrane konteksty / pod red. Marioli Świdorskiej* Łódź : Wydawnictwo Akademii Humanistyczno-Ekonomicznej, 2011
 35. *Styl, kontekst kulturowy, gender / Anna Majkiewicz*, Katowice : “Śląsk” Wydawnictwo Naukowe ; Częstochowa : Wydawnictwo Wyższej Szkoły Lingwistycznej, 2011. 225 s.
 36. Tomlinson M. 2003. *Lifestyle and Social Class*. *European Sociological Review*. 1: 97–111 University Press.
 37. Witkin H.A. *Origins of cognitive style// C.Scheerer (Ed.). Cognition: Theory, research, promise*. New York: Harper & Row, 1964]
 38. Witkin H.A. *Perception of body position and the position of the visual field*. *Psychological Monographs*, v63, 1949
 39. Бурдьё П.. *Различение: социальная критика суждения [Электроний ресурс] / Бурдьё П.. // Экономическая социология. -2005 .-№6 (3).-с 25–48.- Режим доступа до журн.: <http://ecsoc.hse.ru/issues/2005-6-3/index.html>*
 40. Рощина Я. М. *Дифференциация стилей жизни в поле досуга [Электроний ресурс] / Я. М. Рощина Экономическая социология. -2007.-№8 (4).-23–42с. - Режим доступа до журн: <http://www.hse.ru/mag/ecsoc/2007-8-4.html>*